

4. Romyanceva I. M. Psiholingvistika: vzglyad novogo vremeni / I. M. Romyanceva // Psiholingvistika. – 2008. – Vip. 1. – Rezhim dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/psling_2008_1_9.
5. Solovei O. A. Psykholinhivystychni osoblyvosti usnoho movlennia osobystosti v sytuatsii emotsiinoi napruhy / O.A. Solovei // Psykholohichni perspektyvy. – 2014. – Vyp. 23. – S. 276-287. – Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ppst_2014_23_26.
6. Holodnyj YU.I. Poligrafy (detektory lzhi) i bezopasnost': Spravochnaya informaciya i rekomendacii / YUrij Ivanovich Holodnyj – Seriya «Biblioteka poligrafa»: Vyp. 1. – Moskva : Mir bezopasnosti, 1998. – 96s.
7. Ekman P. Psihologiya lzhi / P.Ekman. – Sankt-Peterburg : «Piter», 1999. – 272 s.

УДК [316.614:2-4]:378.011.3-057.87

DOI 10.31652/2415-7872-2019-58-203-208

ОСОБЛИВОСТІ РЕЛІГІЙНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

О. Є. Чуба

orcid.org/00000-0001-8547-9396

В статті розкрито зміст поняття «релігійна соціалізація», набуття якої тісно пов'язано із рівнем сформованості релігійної свідомості особистості. Акцентовано увагу на тому, що рівень розвитку релігійної свідомості є результатом та наслідком набуття релігійного досвіду людиною через долучення до діяльності релігійних організацій. Індивідуальні особливості та зміст релігійної свідомості особи та групи осіб можна проаналізувати через вивчення релігійного світогляду та факторів, які мають вирішальний вплив на формування світоглядних орієнтацій. Досліджено особливості релігійної свідомості та релігійної соціалізації студентської молоді педагогічного ЗВО.

Ключові слова: релігійність, релігійний досвід, релігійна свідомість, релігійні організації, релігійна соціалізація, моделі релігійної соціалізації.

THE SPECIFIC OF RELIGION SOCIALIZATION STUDENT 'S YOUTH

O. Chuba

In the article was revealed the content of the concept "religious socialization", the acquisition of which is closely connected with the level of formed religious consciousness of personality. The attention was focused on what the level of religious consciousness is the result and an integral consequence of getting religious experience by a person through the joining to the activities of religious organizations. Individual specialities and content of religious consciousness of personality and groups of personalities can be analyzed through the learning religious worldview and factors which have a decisive influence on the formation of worldviewing orientations. It was investigated the specialities of religious consciousness and religious socialization of student youth of pedagogical institution of higher education.

Actual scientific researches and issues analysis. L. Kondratik, E. Duluman, V. Dokash, N. Pivoparova and others study the phenomenon of religiosity, such wellknown researchers as V. Bezrogov, L. Ipatov, Golovach, K. Litvishko and others analyze mechanisms and models of religious socialization. Analysis of the process of religious socialization shows that religion has and continues to impact almost every aspect of human life. Religion affects the individual through mechanisms and agents of religious socialization, and the individual perceives and reflects these influences in connection with its specific features.

In the practical part we investigated religious experience, which is the fundamental base of religion which accumulates the faith, dogmas, institutes, practices. The hardness and multidimensionality of investigating problem requires a systematic approach. The diagnostic program, which was developed, in our opinion, allowed to reveal and describe socio-psychological specifics of religious consciousness student's youth, the factors of transformation of worldviewing orientations, to discover connection between the active interest in transformational processes in this social institute and public position of the personality. The results of this investigation will allow to make a further in-depth investigation connection specifics of religious socialization of personality, active position regarding transformation processes in ukrainian church and public consciousness.

Key words: religiosity, religious experience, religious consciousness, religious organizations, religious socialization, models of religious socialization.

Релігія як соціальний інститут, за твердженням багатьох сучасних дослідників цієї теми, є одним із способів упорядкування соціального життя, найефективнішим важелем духовного, ідеологічного та морального впливу в суспільстві. В умовах глобалізації культури саме інститут релігії може протистояти негативним наслідкам цього процесу. Навчальні заклади разом із сім'ями є провідними інститутами соціалізації особистості, а педагогічні працівники відіграють значну роль як агенти соціалізації підростаючого покоління. Тому дослідження особливостей релігійної свідомості студентів педагогічного

ЗВО є прогностично інформативними, адже їхні життєві орієнтири та переконання будуть одними з основних рушійних сил у майбутній педагогічній діяльності.

Аналіз феномену релігійності представлений у науковому доробку Л. Кондратика, Є. Дулумана, В. Докаша, Н. Пивоварової та ін. Дослідженням механізмів та моделей релігійної соціалізації займаються такі відомі дослідники як В. Безрогов, Л. Іпатова, В. Чеснокова, Т. Склярова, Н. Головач, К. Літвішко, Н. Ємець та ін. Особливості релігійних пошуків української молоді досліджували: Н. Гаврілова, Н. Дудар, О. Балакірьова, С. Свистунов, Л. Філіпович, О. Лавринович. Загалом, увага більшості дослідників зосереджена на сімейних механізмах передачі релігійних уявлень у суспільстві, вплив позасімейних агентів соціалізації досліджено значно менше.

Мета статті – розглянути теоретичні та проаналізувати практичні аспекти особливостей релігійної свідомості та релігійної соціалізації студентської молоді педагогічного ЗВО.

Релігійна соціалізація – це один з видів соціалізації особистості, процес, за допомогою якого суспільство передає від покоління до покоління систему релігійної орієнтації, знань, настановлень, набутих за період життєтворчості індивіда, нації, людства. У науковій літературі розглядають декілька моделей релігійної соціалізації:

1) перша модель релігійної соціалізації акцентується на способі трансляції та відтворення релігії (три канали відтворення релігії: перший – виховання в сім'ї віруючих; другий – місіонерська діяльність проповідників релігії; третій – вплив різних індивідуально-психологічних елементів);

2) друга модель релігійної соціалізації – це модель угоди (або ж транзакції), в контексті цієї моделі стверджується, що діти займають позицію активних суб'єктів, і припускає, що батьківська родина створює певне середовище, в якому діти вибудовують власні релігійні погляди;

3) третя модель – каналювання, або ж трансформації, об'єднує дві попередні моделі релігійної соціалізації і поширює перелік активних агентів соціалізації за рамки родини (наприклад, на однолітків, колег та релігійних лідерів), батьки стають причиною входження дітей до релігійних спільнот та громад, де ті мають змогу спілкуватися з релігійними однолітками і наставниками [3, с. 31-32].

На соціалізуючому впливі релігійних організацій наголошує і Н. Головач, зазначаючи, що релігійні організації реалізують ряд функцій:

1) ціннісно-орієнтаційна функція релігійних організацій проявляється в тому, що вони прагнуть сформуванню певну систему вірувань, позитивне ставлення до релігійних цінностей і норм. Це здійснюється як у процесі культових дій, так і в різних формах релігійної освіти;

2) регулятивна функція проявляється в тому, що релігійні організації культивують серед своїх членів поведінку, відповідну релігійним нормам. Це здійснюється в процесі колективних культових дій і всієї життєдіяльності організацій;

3) комунікативна функція реалізується у створенні умов для спілкування віруючих, у певних формах її організації, а також у культивуванні норм спілкування, відповідних віроповчальним принципам конкретної релігії;

4) милосердна функція релігійних організацій реалізується в різноманітних сферах діяльності через милосердя та благодійність як в рамках самих організацій, так і за їх межами, завдяки чому члени організації набувають певний досвід;

5) компенсаторна функція проявляється в гармонізації духовного світу віруючих;

6) виховна функція – релігійне виховання людини [2].

Процес релігійної соціалізації особистості в контексті нашої православної традиції має дві фази: пасивну та активну. Пасивна фаза триває з моменту хрещення людини (формального зміни релігійного статусу) появи інтересу до православного віровчення і богослужіння, потім настає активна фаза, воцерковлення, яка завершується здобуттям особистістю місця в церковному просторі (сутнісної зміни релігійного статусу) [2].

В дослідженні особливостей релігійної соціалізації особистості важливу роль відіграють поняття «релігійність», «релігійна свідомість», «релігійний досвід», «релігійний світогляд». У релігієзнавчому словнику А. Колодного та Б. Лобовика поняття «релігійність» трактується як «одне з важливих понять соціології релігії, що характеризує якісну і кількісну визначеність (ступінь, рівень, характер) суб'єктивного засвоєння релігійних ідей, цінностей, норм та їх вплив на поведінку, життєдіяльність віруючих, релігійної спільноти» [9, с. 277].

Оскільки функціонування релігії, як і інших соціальних інститутів, пов'язане з цінностями, нормами, ритуалами, символами тощо, то вона, на думку Л. Кондратика, має культурний зміст, як соціальний інститут є сукупністю своєрідних норм і цінностей, у яких утілено значущість певних зразків поведінки як для окремого індивіда, так і для суспільної системи, а отже, його вимоги є важливими, суттєвими для абсолютної більшості представників взаємодії певної суспільної системи [6, с. 10].

Особливості релігійної соціалізації простежуються у проявах релігійної свідомості особистості. Багато дослідників пов'язують релігійну свідомість з вірою (часто, але не завжди релігійна людина - віруюча людина).

Цікава в контексті нашого дослідження думка О. Р. Козловського. Спираючись на свій стислий виклад лаканівської тріади “Символічне-Уявлюване-Реальне” в контексті проблеми специфіки релігійної свідомості, вчений зафіксував пункт про нерозривність цих трьох регістрів свідомості. Постулат про цю єдність дає можливість підійти до фіксації одного із перших опорних пунктів “специфікації” релігійної свідомості, тобто “релігійною можна вважати таку свідомість, структура якої передбачає можливість ототожнення постаті “Великого Іншого” сфери Символічного із постаттю “маленького іншого” сфери Уявлюваного”. У цьому контексті віра є упевненість в тому, що обмежений у просторі (часі) емпіричний предмет (або індивід) сфери Уявлюваного може бути представником безкінечності Символічного Універсуму, тобто що “Великий Інший” може являтися. Будучи максимально формальним і структурним, це визначення, на погляд О. Р. Козловського, дає змогу охопити усі види релігії [4, с. 178-190].

Релігійна свідомість формується в результаті набуття релігійного досвіду. Посилаючись на Ю. Г. Борейка, зазначимо, що релігійний досвід – це стан психіки, в якому людина усвідомлює своє перебування в контакті з надприродним, відчуває свою приналежність до реальності, що існує за межами повсякденного світу. Релігійний досвід є фундаментальною основою релігії, що акумулює віру, догмати, інститути, практики. Релігійна традиція постає системою зв'язків сьогодення з минулим, що здійснює накопичення, відбір, стереотипізацію релігійного досвіду, утворює жорстку інституційну структуру, яка забезпечує соціальний контроль і трансляцію змісту релігійного досвіду. Регламентуючи релігійний досвід, традиція оберігає повсякденне життя від вторгнення надприродної реальності. Прийняття змісту релігійного досвіду і традиції зумовлене належністю індивіда до певної спільноти, тому авторитет релігійного досвіду ґрунтується на вирішальному значенні соціального чинника. [1, с. 79].

Дослідження особливостей релігійної соціалізації студентської молоді педагогічного ЗВО було проведено в січні 2019 року на базі ВДПУ імені Михайла Коцюбинського в рамках підготовки студентської наукової роботи (Н. Пастух, Г. Яровенко, науковий керівник – О. Чуба) за допомогою тематичної анкети. За статевою приналежністю було опитано (із 190 осіб, які погодились взяти участь у анкетуванні) 44,7% осіб чоловічої статі і 55,3% осіб жіночої статі. За віковим критерієм нами було опитано у відсотковому співвідношенні 17,9% 17-річних, 36,3% 18-річних, 16,8% 19-річних, 14,7% 20-річних, 11,1% 21-річних, по 0,5% 22-річних та 25-річних, а також по 1,1% 23-річних та таких, які приховали свій вік. Як зрозуміло із цього співвідношення, найбільше бажаючих висловитися із запропонованої теми було серед студентів 2-3 курсів.

Стосовно основної проблематики опитування, ми розпочали анкету із запитань про особливості релігійної свідомості та релігійного досвіду респондентів. У межах програми нашого дослідження ми не ставили за мету зробити порівняльний аналіз особливостей розвитку релігійної свідомості молоді нашого регіону України з іншими регіонами. Але за необхідності порівняльного аналізу ми будемо звертатися до статистичних даних, представлених в дисертаційному дослідженні Любчук В.В. (дослідження стосувалося особливостей застосування релігійних практик молоддю різних регіонів України).

Отже, серед нашої вибірки 46,8% вважають себе віруючою людиною та є активними членами церковної громади; 27,9% вибудовують своє життя в координатах християнських цінностей, але не вважають себе віруючими; атеїстами (заперечують існування Бога) вважають себе 5,8%; не можуть себе віднести до жодної групи – 19,5% (серед представників цієї групи привалюють різноманітні оригінальні відповіді, серед яких найчастіше зустрічаються твердження: «вірю в себе», «вірю в добро», «вірю в любов» тощо). Для порівняння звернемося до даних дослідження Любчук В. В.: віруючою людиною вважають себе 62,6% студентської молоді центрального регіону, невіруючою – 5,7%, атеїстами – 5,4%, мають іншу точку зору – 26,3%. Отже, у порівнянні навіть із узагальненими показниками, наша вибірка має значно менший відсоток віруючих, ніж в середньому по регіону [7].

Стосовно приналежності до конкретного віровчення, ми отримали такі результати: 46,8% опитаних не сповідують конкретне віровчення, 53,2% сповідують конкретне віровчення. За даними дослідження Любчук В. В., яке ми використовуємо для порівняння, 44% студентської молоді центрального регіону сповідують конкретне віровчення [7]. Це дещо розбігається із нашими даними. Ми можемо припустити, що дисбаланс між віруючими (46,8%) та тими, хто сповідує конкретне віровчення (53,2%), пов'язаний із тим, що частину студентів із інших категорій охрестили в певній церкві, і у своїх відповідях вони спиралися на цей факт.

Що стосується релігійних практик студентської молоді, то ми отримали такі дані: знають напам'ять молитви приблизно половину опитаних (52,1%). Для порівняння, по центральному регіону, згідно дослідження Любчук В. В., цей показник складає 54,8%. Дотримуються постів – 8,4% (за даними Любчук В. В. цей показник складає 9,5%). Регулярно моляться вдома 14,7% (проти 25,7% загальних статистичних

даних). Спілкуються з членами релігійної громади, за нашими даними, 17,4% (за даними дослідження Любчук В. В. -21,6%). Релігійну літературу у домашній бібліотеці мають 34,2% (загалом по центральному регіону – 59,1%). Відвідують богослужіння та беруть участь у церковних Таїнствах 29,5% та 11,6% відповідно. 10% респондентів зазначили, що церковні практики не присутні у їхньому житті. Як бачимо, знання молитов не корелюють із регулярною молитвою (регулярно до молитви звертається лише третина з тих, хто вміє молитися).

Стосовно відвідування церкви та «церковного ренесансу», який ми зараз переживаємо, для нас цікава думка сучасного українського соціолога Людмили Сокурянської, яка зазначає, що відвідання церкви сучасною молоддю часто нічого спільного із справжньою релігійністю не має, це є своєрідна форма молодіжної тусовки. Отже, ми дослідили, що 2,6% відвідують церковні богослужіння декілька разів на тиждень (за результатами дослідження В. В. Любчук цей відсоток в центральному регіоні України складає 2,9%) [7]. Один раз на тиждень відвідують богослужіння 7,9%, один раз на місяць – 8,9%. Ці категорії є ядром дійсно релігійно активної молоді. На релігійні свята храм відвідують 14,7% та 33,7% (перша група – на більшість свят, друга – на найважливіші свята). На найважливіші свята відвідують храм третина опитаних, це – найчисельніша група, отже, така активність серед нашої вибірки є нормою (за норму ми будемо вважати паттерн поведінки, який найчастіше зустрічається у вибірці). Проводячи порівняльний аналіз із дослідженнями Любчук В. В., бачимо, що 33 % молоді центрального регіону України відвідує церкву на найважливіші свята, бачимо повну відповідність показників [7]. Один раз на рік бувають в церкві 17,4% опитаних, кілька разів за життя – 10%, ніколи не були в церкві 3,2%. Ця частота відвідування говорить про невисокий рівень воцерковлення сучасної студентської молоді.

Стосовно ролі релігії в сучасному суспільстві, 36,8 % опитаних студентів думають, що релігія допомагає у кризових ситуаціях, 35,8% уважають, що віра робить людину більш терплячою та витриманою (тобто вони бачать особистісну утилітарну функцію релігії), 25,3% бачать екзистенціальність віри, можливість задовільнити свою потребу в приналежності до референтної групи, сприяє розвитку (15,8%) та позбавляє страху за майбутнє (11,6%). І тільки 11,1% бачать інтегруючу функцію релігії в межах держави (ця група визнає не стільки вплив віри на окрему особистість, але й на все суспільство). 6,8% мають іншу точку зору, більшість з них вбачає такий негативний прояв релігійності як відмова від відповідальності за своє життя (ця відповідь зустрічалася найчастіше), а також є джерелом міжконфесійних чвар.

У процесі дослідження були з'ясовані мотиви вибору молоддю конкретного храму для задоволення своїх духовних потреб та для відправлення церковних ритуалів. 73,2% будуть керуватися внутрішніми факторами вибору: тільки храм свого приходу - 17,4%, храм «свого» патріархату – 27,9%, до конкретного священика – 27,9%. Ці цифри розкривають нам значущість особи священика (третина опитаних довіряють тільки конкретній особі) і потенціальний вплив на сприйняття церковних трансформацій позиції та переконань священнослужителя. Решта вибірки (14,2%) керується зовнішніми факторами у виборі храму: красивий інтер'єр (6,3%), територіальна близькість (7,9%), або вважають це питання не принциповим (12,1% респондентів стверджує, що їм байдуже і вони будуть покладатися на думку інших учасників церемонії). 0,5% категорично висловилися, що ні за яких умов не будуть звертатися до церкви. Ці результати суперечать результатам за кількістю атеїстів серед вибірки (5,8%). Отже, можна зробити висновок, що серед тих, хто заперечує існування Бога, ядерних атеїстів лише 0,5%, решта 5,3% «м'які атеїсти», із гнучкою позицією щодо відвідування церкви.

Після дослідження особливостей релігійної свідомості вибірки ми опитали респондентів щодо ставлення до створення автокефальної ПЦУ. Перед початком опитування ми припустили, що значний вплив на точку зору нашої вибірки може справити активне висвітлення цієї події ЗМІ та майбутні президентські вибори. При постановці запитань нам важливо було врахувати як когнітивний, так і емоційний компонент ставлення до події.

З усіх респондентів 49,5% однозначно підтримали створення автокефальної ПЦУ; 13,2% вважають, що це питання не на часі, уточнюючи, що на цьому етапі розвитку України важливіше на перший план вивести економічні питання. 14,2% респондентів заявили, що ця подія має безпосередній зв'язок із виборами. Цей відсоток виявився меншим, ніж ми очікували, враховуючи велику частку знецінюючих матеріалів у пресі. Це свідчить про критичність мислення нашої вибірки. Майже чверть з опитаних (ми очікували значно меншу кількість байдужих), 24,2% зазначили, що їм байдуже. Такий високий відсоток пов'язаний, на нашу думку, з тим, велика кількість молоді не є воцерковленою. Разом з тим, ми дослідили емоційний компонент ставлення. За результатами опитування виявилось, що позитивні емоції виникли у 44,7% респондентів, 11,1% респондентів пережили негативні емоції (ми можемо припустити, що це йдеться про прихожан УПЦ МП), байдужими лишилися 39,4%. Тема віри є, перш за все, побудованою на емоційній компоненті, тому емоційне несприйняття цієї події корелює з кількістю невіруючих та атеїстів у нашій вибірці.

Тема віри та релігійної свідомості є достатньо делікатною, отже, ми вважаємо, що людині буває важко висловити відверто свою точку зору. Задля психологічного комфорту респондентів, наше опитування було анонімним і ми включили до переліку опосередковані запитання, коли опитуваному пропонують обрати правильну, на його думку, цитату. Думку про церкву як атрибут незалежності держави підтримали 40,5%, отже наші респонденти вбачають у релігійній трансформації позитивний сенс. 11,1% погодилися, що змістом цієї релігійної трансформації є «бізнесові», майнові інтереси. 8,4% (приблизно стільки, скільки регулярно відвідують церкву та беруть участь у церковних практиках) передбачають покращення для вірян. 8,9% респондентів вважає, що ця подія буде мати позитивні наслідки щодо громадянського виховання людей, тому що церква іншої держави впливає на вірян в інтересах своєї держави. 7,4% вбачають у цій події елемент політичних передвибірчих маніпуляцій. Таких, що вважають, що жодних наслідків ця подія не буде мати, серед опитаних було 12,1%.

Висновки. Релігійна соціалізація особистості є невід'ємною складовою соціалізації та інкультурації особистості, впливає на формування свідомості та самосвідомості, зобов'язань перед суспільством, сім'єю, близькими, самим собою. Результати дослідження показали, що загальний рівень віруючих студентів у обраній вибірці дещо нижчий, ніж в цілому по регіону. Набуття релігійного досвіду не носить системного характеру, лише половина опитаних знає молитви напам'ять, а використовують їх приблизно третина від цієї кількості. Відвідування храму не носить регулярний характер, більшість робить це під час великих релігійних свят.

Функції релігії в основному вбачаються як утилітарні та екзистенційні. Лише невелика частина вибірки вбачає в релігії суспільно-об'єднувачий потенціал.

Приблизно половина респондентів схвально поставилися до створення ПЦУ (це стосується як когнітивного компонента в ставленні, так і емоційного).

Величезну проблему і, одночасно, потенціал для майбутньої роботи, ми вбачаємо у достатньо великій кількості молоді, які не сформуvalи свою позицію з цього питання, або байдужих.

Література

1. Борейко Ю. Г. Релігійний досвід у координатах повсякденності: від переживання надприродного до втілення в традиції/ Ю.Г. Борейко//Грані.-2016.- № 1 (129).-С. 75-79.
2. Головач Н. М. Релігійна соціалізація особистості у сучасному культурному просторі / Н. М.Головач // Міжнародний вісник: Культурологія. Філологія. Музикознавство. – 2016. – Вип. 1. – С. 21-25.
3. Ємець Н. А. Релігійна соціалізація особистості у сучасному соціокультурному просторі /Н. А. Ємець// Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія.- № 2 (10), 2017.-С. 29-33.
4. Козловський О. Р. Релігійна свідомість і релігійні практики населення сучасної України, як предмет соціально-філософського аналізу: наук. вид. / О. Р. Козловський. - К. : Стилос, 2008. - 192 с. - Бібліогр.: с. 178-190.
5. Кондратик Л. Й. Сутнісні характеристики релігії як соціального інституту / Л. Й. Кондратик // Соціологія та суспільство: взаємодія в умовах кризи. II Конгрес САУ : тези доповідей, Харків, 17-19 жовтня 2013 р. –Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2013. –С. 185-187.
6. Кондратик Л. Й. Релігія як соціальний інститут/ Л. Й. Кондратик// Соціологічні студії.-2016.-№2(9).-С.10-15.
7. Любчук В. В. Позакультові практики сучасних християнських церков як чинник розбудови громадянського суспільства в Україні : автореф. дис . канд. соціол. наук: 22.00.04 / Валентина Василівна Любчук . – Харків, 2016. – 19 с.
8. Пірен М. Утвердження духовних цінностей громадянського суспільства і релігійна соціалізація особистості / М. Пірен // Соціальна психологія. – 2005. – № 6 (14). – С.31-41
9. Релігієзнавчий словник. - К., 1996. - 392 с.
10. Суятінова Л. Вплив релігії на процес соціалізації особистості / Л. Суятінова // Соціальна психологія. – 2006. – №1 (15). – С. 84-93.

References

1. Boreiko Yu. H. Relihiinyi dosvid u koordynatakh povsiakdennosti: vid perezhyvannia nadpnyrodnoho do vtillennia v tradytsii/ Yu.H. Boreiko//Hrani.-2016.- # 1 (129).-S. 75-79.
2. Holovach N. M. Relihiina sotsializatsiia osobystosti u suchasnomu kulturnomu prostori / N. M.Holovach // Mizhnarodnyi visnyk: Kulturolohiia. Filolohiia. Muzykoznavstvo. – 2016. – Vyp. 1. – S. 21-25.
3. Yemets N. A. Relihiina sotsializatsiia osobystosti u suchasnomu sotsiokulturnomu prostori /N. A. Yemets// Problemy sotsialnoi roboty: filosofii, psykholohiia, sotsiolohiia.- # 2 (10), 2017.-S. 29-33.
4. Kozlovskiy O. R. Relihiina svidomist i relihiini praktyky naseleunia suchasnoi Ukrainy, yak predmet sotsialno-filosofskoho analizu: nauk. vyd. / O. R. Kozlovskiy. - K. : Stylos, 2008. - 192 s. - Bibliohr.: s. 178-190.
5. Kondratyk L. Y. Sutnisni kharakterystyky relihii yak sotsialnoho instytutu / L. Y. Kondratyk // Sotsiolohiia ta suspilstvo: vzaiemodiia v umovakh kryzy. II Konhres SAU : tezy dopovidei, Kharkiv, 17-19 zhovtnia 2013 r. –Kh. : KhNU imeni V. N. Karazina, 2013. –S. 185-187.
6. Kondratyk L. Y. Relihiia yak sotsialnyi instytut/ L. Y. Kondratyk// Sotsiolohichni studii.-2016.-#2(9).-S.10-15.